

אתיקה סביבתית

זאב שטסל

zeevst@bgu.ac.il

- מהי אתיקה סביבתית

- קיימות

- מקום האדם בטבע

- צדק סביבתי

זאב שטסל אתיקה סביבתית

**מקום למחשבה – מקראה
בחשיבה והגות סביבתית בת
זמננו, מרכז השל 2001**

מרכז השל

מהי אתיקה סביבתית

אתיקה – תורת כללי ההתנהגות הראויה ודרך החיים הראויה.

- אתיקה מתבססת על הערכים שבהם אנו מאמינים
 - ניתן להשתמש במילים אתיקה ומוסר כמילים נרדפות
-

אתיקה מנחה את היחיד והחברה כיצד לנהוג וכיצד להכריע בדילמות

אתיקה מנחה את:

- היחיד (לדוגמה – הערך של סיוע לזולת ינחה את היחיד לעזור לעיוור)
- החברה (לדוגמה – הערך של סיוע לזולת ינחה את החברה למדיניות כלכלית הכוללת עזרה לשכבות מוחלשות)

אתיקה מנחה כיצד לנהוג כאשר קיימת דילמה אתית

**דילמה – ברירה קשה בין אפשרויות שונות
(לאכול גלידה או עוגה)**

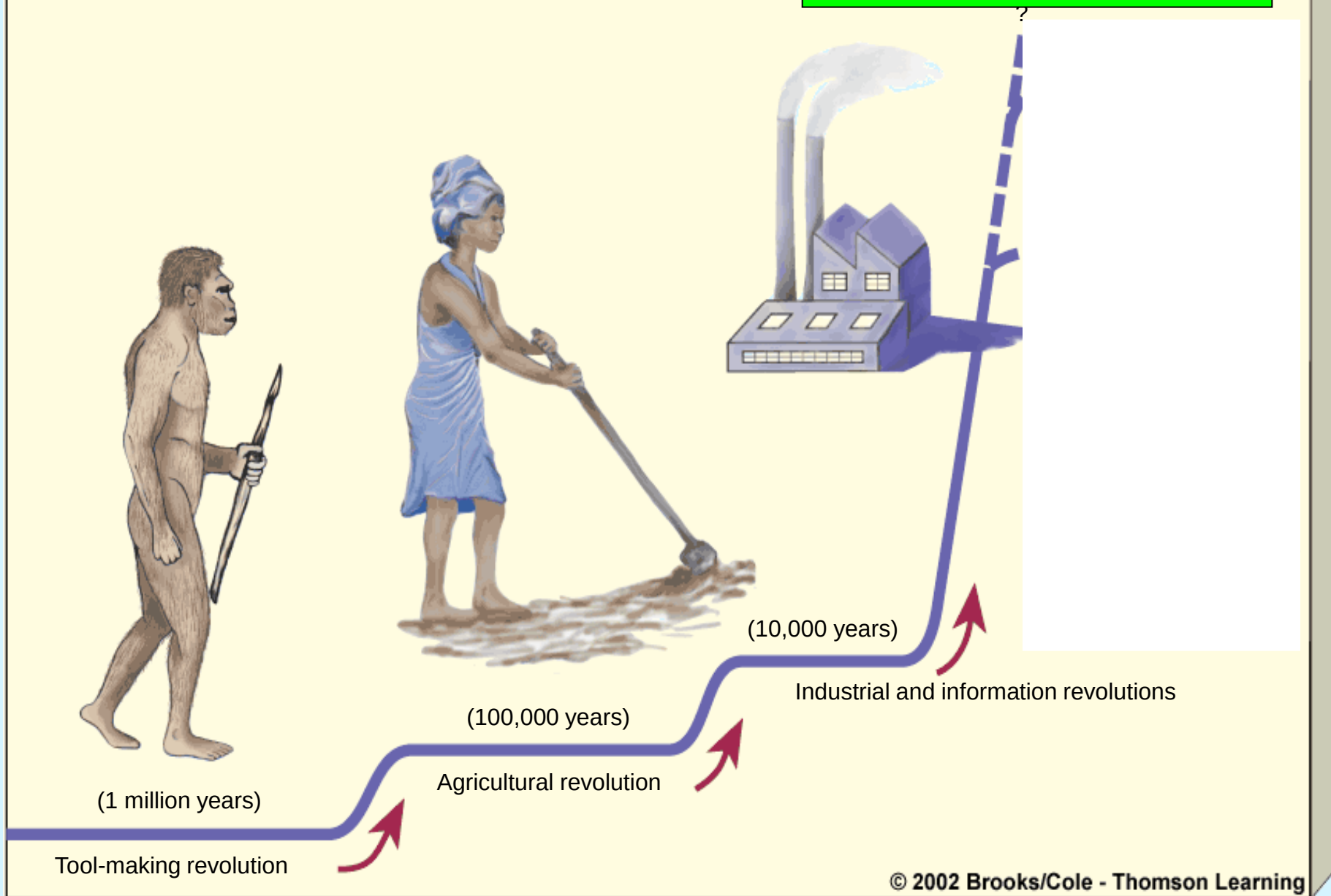
**דילמה אתית – ברירה קשה בין אפשרויות שונות אשר
בחירה בכל אחת מהן פוגעת בערך שבו מאמינים
(לקיים הבטחה או לעזור לזולת)**

מהי אתיקה סביבתית?

אתיקה סביבתית עוסקת ביחסים
המוסריים שבין האדם לסביבתו
ומתווה את הנורמות להתנהגות
מעשית של האדם בסביבה

למה זקוקים לאתיקה
סביבתית?

היווצרות המשבר הסביבתי
והצורך באתיקה סביבתית

השפעות שימוש האדם
במשאבים
- זיהום הסביבה
- הידלדלות המשאבים

הדלדלות משאבים מתכלים
• דלקים
• מתכות

משבר האקלים
• שינוי האקלים העולמי

בעיות באספקת מזון
• סחף קרקעות
• אובדן פוריות בקרקע
• המלחת קרקעות
• מחסור במים
• זיהום מים
• רעית יתר
• דיג יתר

שינויים אחרים באטמוספירה
• הידלדלות שכבת האוזון
• זיהום אוויר עירוני
• גשם חומצי
• זיהום אוויר במבנים

בעיות סביבה ומשאבים

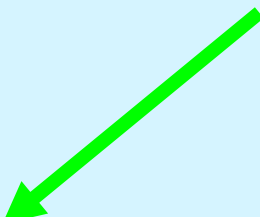
פסולת
• פסולת מוצקה
• פסולת רעילה

משבר המגוון הביולוגי
• הכחדת מינים
• הרס בתי גידול

זיהום מים
• זיהום הים בנפט
• זיהום תרמי
• זיהום במתכות כבדות
• זיהום בשפכים ואיטרופיקציה
• המלחת בארות

כלים להתמודדות עם המשבר הסביבתי

- מדע
- טכנולוגיה
- מבנים חברתיים
- חינוך סביבתי
- אורח חיים

אתיקה סביבתית
מה ראוי ליישם ובאלו
נסיבות

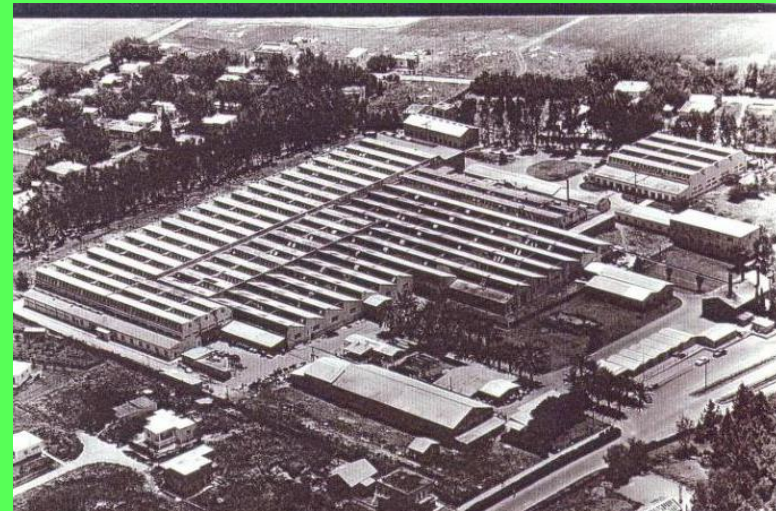
שוורץ נגד אתא

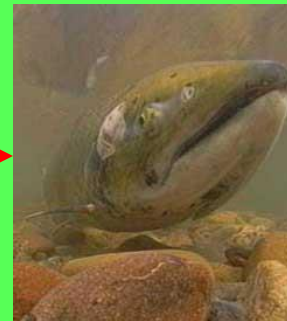
- בית המשפט המחוזי – המפעל חייב לעמוד בתקן הרעש

- בית המשפט העליון – המפעל חייב לעמוד בתקן הרעש "החוק בא להגן על זכותו של אדם לתנאי חיים בריאים ואנושיים"

- הפקעת הבית לצרכי ציבור על ידי משרד האוצר

זכויות/אינטרסים של היחיד לעומת זכויות/אינטרסים של כלל החברה

1972

כיצד ראוי לנהוג? האם מוצדק להמשיך לאסור צייד כלבי ים?

אם כן מה ההצדקה?

- רצון למנוע פגיעה במי שאוהבים כלבי ים ובמי שמתפרנסים מהתיירות האקולוגית?
- הכרה בזכותם של כלבי ים לחיות ללא קשר לתועלת שהם מביאים לאדם?

• האם חייו של כלבי הים עדיפים על חייו דג סלמון?

- האם מי שעוסקים בתיירות אקולוגית חשובים יותר ממי שעוסקים בדיג של דגי סלמון?

אתיקה סביבתית של פרטים ושל חברה

היחיד

- האם לטרוח ולקחת בקבוקי פלסטיק לפח המחזור?
- האם לנסוע בתחבורה ציבורית במקום ברכב הפרטי?
- האם להשתתף בהפגנה למען שימור שטחים פתוחים?

החברה

- האם לסלול כביש באזור שיש בו ערכי טבע ייחודיים?
- האם להטיל הגבלות על פליטת מזהמים הנוצרים במפעל המעסיק עובדים רבים?
- האם להתיר צייד של מינים הגורמים נזק לחקלאות?

דוגמאות לסוגיות באתיקה הסביבתית

- **מקום האדם בטבע והיחס לטבע**
מה מקומנו בטבע? האם יש לנו מחויבות ליצורים אחרים? האם עלינו לשמור על הטבע?
- **נחלת הכלל**
איך ראוי לנהוג במשאבים שמשותפים לכולם (רשות הרבים)? האם ראוי לשמר את נחלת הכלל או שלבעלות פרטית תהיה תועלת חברתית רבה יותר (הפרטה)?
- **איך לצמצם השפעות שליליות על הסביבה תוך מימוש בו זמני של צרכים חברתיים אחרים**
איך לראוי להחליט על תקנים סביבתיים (כלכלה, תעסוקה, בריאות)? באיזו מידה ראוי לאפשר לכוחות השוק לפתור בעיות סביבתיות (שימוש בנתוני עלות תועלת במדיניות סביבתית)?
- **צדק סביבתי**
שיוון בנגישות למשאבים ושוויון בנשיאה בנטל הזיהום
- **מחויבות הדור הנוכחי לדורות הבאים (קיימות/צדק בין-דורי)**
(האם יש לדורות הבאים זכויות שאנחנו צריכים להתחשב בהם, עד כמה אנחנו צריכים להגביל את עצמנו למען הדורות הבאים)

הבסיס לאתיקה סביבתית

- אמוץ תורות אתיות כלליות (אוניברסליות) בנוגע לסוגיות סביבתיות

דוגמאות:

תועלתנות

תורת הציווי המוחלט

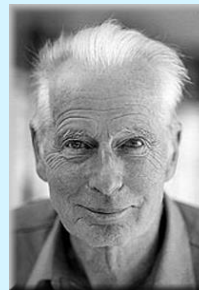
- פיתוח אתיקה ייחודית לסביבה

דוגמאות:

אלדו ליאופולד (שנות ה-40) 'אתיקת האדמה'
ארנה נס (שנות ה-70) 'אקולוגיה עמוקה'
מורין בוקצ'ין (שנות ה-60) 'אקולוגיה חברתית'

Murray Bookchin
1921-2006

Arne Naess
1921-2009

Aldo Leopold
1887-1948

מקום האדם בטבע

שאלה המרכזית

מי ראוי ליחס מוסרי?

(כלפי מי ראוי שנבדוק את עצמנו האם אנו נוהגים כראוי)

מושגים בסיסיים

ערך שימוש (ערך אינסטרומנטאלי) - הערך תלוי בתועלת שהדבר מביא

ערך פנימי (ערך אינטרינזי) – הערך הוא הערך שיש לדבר בעבור עצמו (ללא כל קשר בתועלת שהוא מביא לאחר).

גישות מרכזיות באתיקה סביבתית

גישה אנתרופוצנטריות

רק לאדם יש ערך פנימי ולכן הוא ראוי ליחס מוסרי.
האדם הוא שליט הטבע וכל שאר הטבע ערך שימוש בלבד.
(משאבי הסביבה מיועדים רק לשירות האדם ורווחתו).

גישה ביוצנטרית

לצד האדם יש ערך פנימי גם יצורים אחרים הראויים גם הם להתייחסות מוסרית.
(לדעת חלק מהוגים רק יצורים מפותחים ולדעת אחרים גם יצורים ירודים).

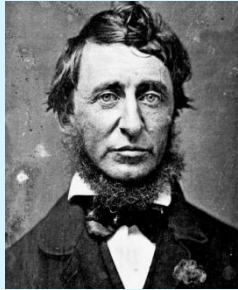

גישה אקוצנטרית

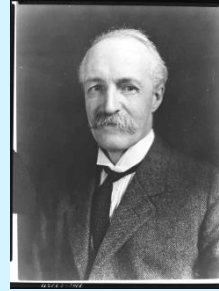
ערך פנימי יש בעיקר למערכות האקולוגיות, הזכאיות היחס המוסרי.

יש ערך פנימי גם ליצורים בודדים ולעיתים גם לסביבה פיסית, אך ערך זה משני בחשיבותו בהשוואה לערך הפנימי של כלל המערכת.

את ההגות הסביבתית ניתן לנסות ולשייך לגישות המרכזיות

H. David Thoreau
1817-1862

Gifford Pinchot
1865-1946

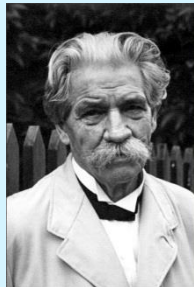
Aldo Leopold
1887-1948

Peter Singer

Paul Taylor

Albert Schweitzer
1875-1965

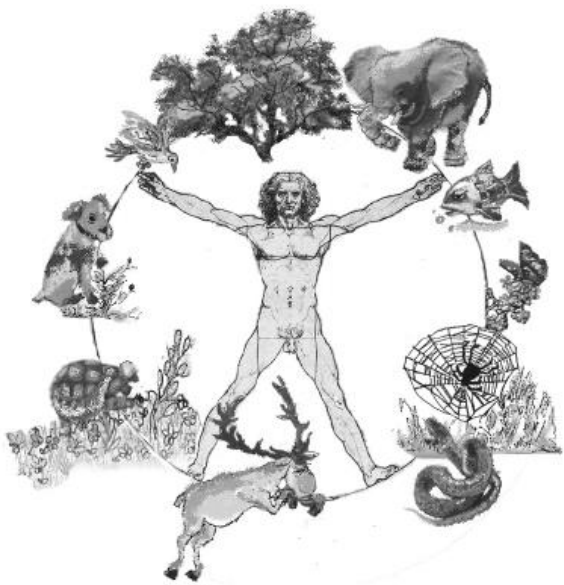
Arne Naess

Murray Bookchin
1921-2006

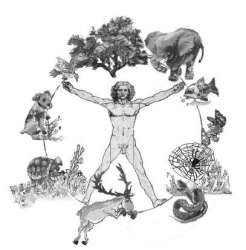

Tom Regan

גישה אנתרופוצנטריות

רק לאדם יש ערך פנימי ולכן רק הוא ראוי ליחס מוסרי.
האדם הוא שליט הטבע וכל שאר הטבע ערך שימוש בלבד. (משאבי הסביבה מיועדים רק לשירות האדם ורווחתו).

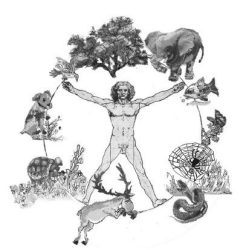
הרקע הדתי לגישה האנתרופוצנטרית

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם בְּצֶלְמוֹ, בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ: זָכָר וּנְקֵבָה, בָּרָא אֹתָם. **כח** וַיְבָרֶךְ אֹתָם, אֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלְאוּ אֶת-הָאָרֶץ, וּכְבַשְׁתֶּהּ; וַיְרְדוּ בַדְגַת הַיָּם, וּבַעוֹף הַשָּׁמַיִם, וּבְכָל-חַיָּה, הָרֹמֶשֶׂת עַל-הָאָרֶץ. **כט** וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת-כָּל-עֵשֶׂב זֶרַע אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ, וְאֶת-כָּל-הָעֵץ אֲשֶׁר-בּוֹ פְרִי-עֵץ, זֶרַע זֶרַע: לָכֶם יִהְיֶה, לְאֹכְלָהּ. (בראשית א' כ"ז-כ"ט)

- האדם שליט הטבע (וְכַבַּשְׁתֶּהּ; וַיְרְדוּ.....)
- הדת היא היררכית: אלוהים <---- אדם <---- טבע
לכן כל מרכיב נפרד ואינו חלק מ.. (אלוהים נפרד מאדם, אדם נפרד מטבע)
(בדתות לא מונותיאיסטיות האלוהות נמצאת בכל)

Stewardship – טיפוח הסביבה

" וַיִּנָּחֵהוּ בֵּגֶן-עֵדֶן, לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ. " (בראשית ב', ט"ו)

הרקע לגישה האנתרופוצנטרית בפילוסופיה המערבית

- מובן מאליו שמוסר מתייחס רק לבני אדם
- ראויים ליחס מוסרי רק מי שיש להם יכולת לחשוב, להיות בעל תודעה, כושר בחירה, ויכולת לשקול שיקולים מוסריים. רק האדם ממלא תנאי זה.

דקרט

לחיות יש רק גוף ואין להם מחשבה והכרה ולכן מעמדם זהה למכונות

רנה דקרט

קאנט

רק לאדם מחשבה והכרה, אבל אין להתעלל בחיות שכן הדבר מזיק לאדם

עמנואל קאנט

כיצד להכריע בסוגיית דגי הסלמון וכלבי הים לאור גישה אנתרופוצנטרית?

מה הם הערכים בדילמה?

- זכותם של אנשים להתפרנס (פרנסת הדייגים/פרנסת אנשי התיירות האקולוגית)
- זכותם של אנשים לאכול מה שהם אוהבים (אנשים שאוהבים לאכול דגי סלמון)
- זכותם של אנשים ליהנות מבעלי חיים בטבע (אנשים אוהבים כלבי ים)

הכרעות אפשריות

- המשך האיסור לצוד כלבי ים
(כי האינטרסים של אנשי התיירות האקולוגית ואוהבי כלבי הים נחשבים חשובים יותר)
- התרת צייד כלבי הים (כי האינטרסים של הדייגים ואוכלי הדגים נחשבים חשובים יותר)
- התרה של צייד חלקי על מנת לספק באופן חלקי את כל הצדדים

גישה ביוצנטרית

**לצד האדם יש ערך פנימי גם יצורים אחרים
הראויים גם הם להתייחסות מוסרית**

- האם כל היצורים הם בעלי ערך פנימי?
- כיצד לנהוג כאשר יש התנגשות בין האינטרסים של האדם לאינטרסים של יצורים אחרים שגם הם בעלי ערך פנימי

אתיקה שניתן לשייכה לגישה הביוצנטרית

יחס מוסרי לחיות מפותחות

שחרור בעלי החיים – פיטר סינגר

- ראויים ליחס מוסרי בעלי חיים המסוגלים לחוש כאב או הנאה (יונקים, ציפורים, דגים)
- פגיעה בבעלי חיים מותרת רק כאשר התועלת מהמעשה גדולה בהשוואה לסבל הנגרם ממנו

Peter Singer

זכויות בעלי החיים – טום ריגן

- ראויים ליחס מוסרי בעלי חיים בעלי יכולת פסיכולוגית של מודעות עצמית (בעיקר יונקים)
- הזכות של מי שראויים ליחס מוסרי מוחלטת.
- במקרה של התנגשות בין זכויות יש להכריע לטובת מי שהפגיעה בו גדולה יותר

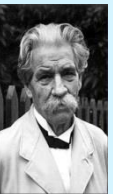

Tom Regan

יחס מוסרי לכל היצורים

הוקרת הטבע – אלברט שווייט

- החיים וכל צורות החיים הם קדושים ואין לפגוע בהם
- במקרה של צורך חיוני יש לשקול כל מקרה לגופו

Albert
Schweitzer

כבוד לטבע – פול טילור

- לכל היצורים בעולם ערך פנימי שווה
- חובות האדם כלפי היצורים החיים:
- אסור לגרום נזק ליצורים חיים
- אסור לפגוע במערכות אקולוגיות שכן תנאי הכרחי לקיומם הראוי של היצורים
- פגיעה של האדם ביצורים מותרת רק על מנת לספק צרכים חיוניים

Paul Taylor

כיצד להכריע בסוגיית דגי הסלמון וכלבי הים לאור גישה ביוצנטרית?

מה הם הערכים בדילמה?

- לחייהם של יצורים חיים יש ערך פנימי

הכרעה אפשריות

- אין להתיר ציד (אין לפגוע ביצורים חיים)

גישה אקוצנטרית

ערך פנימי יש בעיקר למערכות האקולוגיות,
הזכאיות היחס המוסרי.

יש ערך פנימי גם ליצורים בודדים ולעיתים גם לסביבה
פיסית, אך ערך זה משני בחשיבותו בהשוואה לערך הפנימי
של כלל המערכת.

אתיקת האדמה

Aldo Leopold
1887-1948

קהילת האדמה

אתיקת האדמה – רעיונות מרכזיים

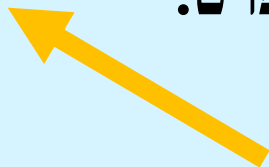
- לצד האדם ראויים ליחס מוסרי גם בעלי החיים, הצמחים, האדמה והמים

- כל היצורים, ובכלל זה האדם, חברים בקהילת האדמה (המערכת האקולוגית).

- האדם כחבר בקהילת האדמה מחויב לנהוג באופן המכבד את זכויותיהם של שאר החברים בקהילה ולראות את צרכי הקהילה כולה ולא רק את צרכיו שלו.

- בעלי הזכויות הם הישויות הכלליות ולא הפרט. לשלמות הקהילה ויציבותה ערך עליון

"דבר מה הוא נכון
כאשר הוא נוטה
לשמר את היציבות
והיופי של הקהילה
הביוטית והוא שגוי
כאשר הוא נוהג
אחרת"

כיצד ראוי שינהג האדם

- האדם יכול להשתמש במרכיבי המערכת האקולוגית כמשאבים כל עוד שנשמרת השלמות ויציבות של המערכת
מותר לצוד בעל חיים לצרכי האדם אבל אסור לפגוע במין באופן שיציבות המערכת נפגעת
- מורכבות המערכת האקולוגית והמגבלות בהבנתה המלאה מחייבת את האדם להשתמש במשאביה בצניעות ובזהירות
- האדם יכול להתערב במערכת האקולוגית כדי לשמר את יציבותה
ליאופולד: "דבר מה הוא נכון כאשר הוא נוטה לשמר את היציבות והיופי של הקהילה הביוטית
והוא שגוי כאשר הוא נוהג אחרת"

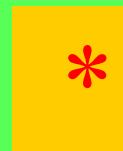
כיצד להכריע בסוגיית דגי הסלמון וכלבי הים לאור גישה אקולוגית?

מה הם הערכים בדילמה?

- למערכת האקולוגית ערך פנימי (חשוב יותר המערך הפנימי של מרכיבי המערכת)

הכרעות אפשריות

- ניתן להתיר ציד של כלבי הים אם הדבר הכרחי להחזרת היציבות של המערכת האקולוגית
- יש לפעול לשנוי את התנהגות האדם שגרמה לכך שנוצרה בעיה (לשקם את גדות הנהרות ולא להרוס עוד גדות, לצמצם את דיג הסלמון על פי יכולת המערכת האקולוגית, לבחון האם התיירות האקולוגית אינה פוגעת במערכת האקולוגית)

סיכום - האם להתיר ציד כלבי ים?

גישה האנתרופוצנטרית

- דילמה - מי חשוב יותר המתפרנסים מתיירות אקולוגית ואוהבי כליבי הים או דייגי הסלמון.
(פתרון אפשרי – פשרה של ציד מבוקר)

גישות ביוצנטריות

- אסור לצוד כלבי ים (לכל כלב ים ערך פנימי)

גישות אקוצנטרית

- ניתן להתיר את הציד במידה שתביא לאיזון המערכת האקולוגית
- לשנות את התנהגות האדם שגרמה לכך שנוצרה בעיה
(לשקם את גדות הנהרות ולא להרוס עוד גדות, לצמצם את דיג הסלמון על פי יכולת המערכת האקולוגית, לבחון האם התיירות האקולוגית אינה פוגעת במערכת האקולוגית)

၇၁၀